

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת מטות, תשע"א
מספר 924מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"אחר תִּאָסֵף אֶל עַמִּיךָ"*

משימתו האחרונה של משה היא לנקום במדיינים על מעשה בעל פעור (במ' כ"ה). הוא מצטווה מפי ה': "נְקָם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמְּדִינִים אַחַר תִּאָסֵף אֶל עַמִּיךָ" (לא:ב). כמה עניינים בפסוק זה העסיקו את בעלי המדרש ואחריהם את הפרשנים במשך הדורות. נדון כאן בעניין אחד – הודעתו של ה' למשה "אחר תִּאָסֵף אֶל עַמִּיךָ", כלומר לאחר ביצוע מטלה זו ילך משה לעולמו. נפתח בעיון קצר בדברי המדרש (ספרי פרשת מטות סימן קנז) ומשם נעבור לדברי פרשנים אחדים:

"וַיִּדְבֹר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר, נְקָם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמְּדִינִים", להודיע שבחן של צדיקים שאינן נפטרים מן העולם עד שהם מנקמים נקמת ישראל שהיא נקמת מי שאמר והיה העולם: ... מגיד שמיתתו של משה מעכבת למלחמת מדין ואף על פי כן הלך משה ועשה בשמחה.

ר' אלעזר המודעי אומר בוא וראה כמה חיבתן של רועי ישראל (על ישראל) שעד שלא שמעו שמיתתו של משה מעכבת למלחמת מדין מה כתיב בהן? "מָה אֶעֱשֶׂה לְעַם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלְנִי" (שמ' יז:ד). מששמעו שמיתתו של משה מעכבת למלחמת מדין התחילו מתחבאים. אעפ"כ נמסרו על כורחם שנאמר: "וַיִּמְסְרוּ מֵאֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל" (לא:ה).

המדרש אומר שזהו שבח למשה, שכדרכם של צדיקים דואג לנקום את נקמת הקב"ה לפני מותו. עוד מעיד המדרש ש"אף על פי כן הלך משה ועשה בשמחה", והוא מזרז את בני ישראל לצאת להילחם. אלא שבהמשך הדברים אנו רואים שבני ישראל מסרבים להיענות לזירוזו של משה כיוון שאינם רוצים להיפרד ממנו. על ההכרח לכפות עליהם את היציאה למלחמה לומדים בעלי המדרש מצורת הסביל: "וַיִּמְסְרוּ".

נעיין בדבריהם של שלושה פרשנים מהמאות האחרונות, שכל אחד מהם בחר דרך אחרת לבאר עניין זה.

הראשון הוא רבי שלמה אפרים מלונצ'יץ (1540-1619), בעל "כלי יקר". הוא מקשה על דברי רש"י (שהם ציטוט מהמדרש) ומנסה להבין מניין שמשה עשה בשמחה, הלוא יכול לעשות את דברי ה' גם בעצב? ! ועוד, מהו הקושי שהביא את רש"י לפרש את המילה "וַיִּמְסְרוּ". בפירושו לפסוק ב' עונה בעל "כלי יקר" על הקושיות הללו כשהוא מציין את השינוי בדברי משה שמדבר על נקמת ה' ולא על נקמת בני ישראל:

וביאור הדבר שהמדיינים שתיים רעות עשו: אחת לשמים כי החטיאו את ישראל בעבודה זרה ובזנות. ואחת לישראל כי הפילו בעצתם עשרים וארבעה אלף מישראל... וכאשר שמע משה

* לע"נ מורי, פרופ' אלעזר טויטו ע"ה, נפטר ב"ד בתמוז תש"ע; לע"נ הילדה תהילה-חיה ע"ה בת מיכל ואלשי בן יצחק יבדל"א, לקראת יום השלושים.

שאמר לו ה' "אחר תִּאָסֵף אֶל עַמִּיךָ" ... אמר בלבו: אם אומר אל ישראל דברים כהווייתם כאשר נאמרו לי מפי הגבורה, מאחר שידעו ישראל שמיתתי תלויה בנקמה זו, אם כן יאמר נא ישראל: כשם שמחל הקדוש ברוך הוא על חלקו, כך אנחנו נמחל להם על מה שעשו לנו ולא נבקש נקמה כל כך מהרה כי בידינו לאֲחַר זמן הנקמה עד שתחפץ מאתנו. ומשה לפי שהיה שמח לעשות דבר ה' בלא איחור, שינה ואמר לתת נקמת ה' במדין ויחשבו ישראל מאחר שהקב"ה מבקש הנקמה בעבור כבודו. אם כן, חלק גבוה מי יתיר לאחרו? ובזה יהיו מוכרחים לעשותה לאלתר... ומכאן ראייה ברורה שעשה בשמחה ולא איחר שהרי היה בידו להמשיך זמן הנקמה אילו היה אומר להם דברי ה' יתברך כהווייתן.

ר' אפרים מלונצ'יץ מצליח להסביר את דברי המדרש על ידי הרחבתם. לדעת הפרשן, שינוי הניסוח בדברי משה אינו מקרי, שכן יש הבדל בין נקמת ה' לנקמת בני ישראל. ה' אומר למשה שהוא מוחל למדיינים, ומשה חושש שבני ישראל יעדיפו לוותר למדיינים או לדחות את הנקמה וכך לזכות בזמן נוסף של חיי משה. לכן הוא אומר לבני ישראל שעליהם לנקום את נקמת ה'. עצם השינוי מעיד שמשה לא ניסה לדחות את הנקמה אלא רצה למלא את מצוות ה' במלואה. מכאן שהוא שמח באמת למלא את דבר ה' אף שלכאורה קירב הדבר את קץ חייו.

רבי חיים בן עטר (1696-1743),¹ בעל "אור החיים", דן אף הוא בשאלת הקשר והסמיכות של הנקמה במדיינים למותו של משה, ונביא מדבריו בקיצור רב (פירושו לפרק לא:ב):
והקפיד ה' עליו שלא נקם עד שעמד פנחס, ולזה כשהגיע זמן פטירתו אמר ה' אליו תיקון לדבר זה... ואחר שישלים התיקון ליאסף אל עמיו... וזה מחסדי אל ואהבתו לידידיו ינחם במעגלי צדק.

משה נבחר לנקום במדיינים כתיקון על שלא נקם בהם בשעת המעשה. בעל "אור החיים" רואה בזה חסד של הא-ל המאפשר לידידו לתקן את מעשיו לפני מותו.

רש"י הירש, בן המאה הי"ט (1808 – 1888), דן אף הוא בסמיכות הנקמה לפטירת משה. לדעתו יש סיבה משמעותית לציווי שמשה ולא אחר הוא זה שצריך לנקום במדיינים:

נקום נקמת וגו'. משה מסר לישראל את תורת ה' המבוססת על צניעות ועל נאמנות לה', ולפני מותו הוא יבטיח את קיום שני העמודים האלה של שליחותו; ולפיכך הוא שנצטווה להכות את המדיינים כדי להגן על עמו מפני גילוי עריות ועבודה זרה.

בעל "כלי יקר" מנסה לפתור את שאלת שמחתו של משה במילוי הציווי ערב מותו, בלי לדון בשאלה מדוע דווקא משה צריך לנקום במדיינים; אור החיים עונה על שאלה זו ואומר שזהו התיקון של משה, ורש"י הירש רואה בזה השלמת משימת חייו של משה.

נראה לי שמכל אחד מהפירושים שהבאנו ניתן ללמוד משהו על מנהיגות לימינו. מדברי המדרש וה"כלי יקר" למדנו על ההכרח למלא את דבר ה', או, להבדיל, לדבוק במשימה שעל סדר היום בלי קשר להמשך הכהונה בתפקיד, וגם בלי קשר להמשך החיים. עוד למדנו מבעל ה"כלי יקר" על מציאת הדרך הנכונה לדבר אל המונהגים כדי לעודד אותם לעשייה. "אור החיים" מביא אותנו להכרה שלעתיים גם מנהיג טועה, אך יש מחובתו וביכולתו לתקן. ולבסוף, רש"י הירש מדגיש את המחויבות לרעיון ולשליחות עד כדי ביצוע כל הכרוך בה.

ד"ר מיכל דל

המרכז ללימודי יסוד ביהדות

¹ יום פטירתו חל השבוע, בט"ו בתמוז.